

**ICHKI ZIDDIYATLAR VA AXLOQIY TANLOV: DOSTOYEVSKIY
ADABIYOTINING RUHIY MANZARALARI****Qayumova Dilobar**Teacher in the Department of Foreign
Languages, Turon University,**Ochilova Muxlisabonu**Student in the Department of Foreign
Languages, Turon University

Karshi, Uzbekistan

E-mail: qayumovadilobar4@gmail.commuxlisaochilova4@gmail.com

Annotation: This article offers a comprehensive exploration of the central themes in Fyodor Dostoevsky's literary works, emphasizing his profound engagement with psychology, morality, faith, and society. It examines Dostoevsky's deep dive into the human psyche, focusing on inner conflict, guilt, and the moral tension between good and evil. Core themes such as suffering as a path to redemption, the burden of free will, and the existential struggle between belief and atheism are analyzed through key works like **Crime and Punishment**, **The Brothers Karamazov**, and **Notes from Underground**.

Keywords: Human psyche; Inner conflict; Guilt; Redemption; Moral choice; Character psychology

Annotatsiya: Ushbu maqola Fyodor Dostoyevskiyning adabiy ijodidagi asosiy mavzularni chuqur tahlil qiladi, ayniqsa uning inson psixologiyasi, axloq, e'tiqod va jamiyatga oid yondashuvlarini yoritadi. Maqolada Dostoyevskiy qahramonlarining ichki kurashlari, aybdorlik tuyg'usi va yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi axloqiy ziddiyatlar orqali inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini ochib beradi. Jinoyat va jazo, Karamazov aka-ukalar, Zamin ostidan yozilgan xatlar kabi asarlari misolida azob-uqubat orqali poklanish, irodaning og'ir yuki va Xudo borligiga ishonch bilan ishonchsizlik o'rtasidagi eksistensial to'qnashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Inson ruhiyati; Ichki ziddiyat; Aybdorlik; Poklanish / Najot; Axloqiy tanlov; Qahramon psixologiyasi

Аннотация: Статья представляет собой всестороннее исследование ключевых тем в творчестве Фёдора Достоевского, с акцентом на его глубокий интерес к психологии, морали, вере и социальным вопросам. Особое внимание уделяется внутренним конфликтам персонажей, чувству вины и моральной борьбе между добром и злом. Через произведения, такие как Преступление и наказание, Братья Карамазовы, Записки из подполья, анализируются такие

темы, как искупление через страдание, бремя свободы воли и экзистенциальный конфликт между верой и атеизмом.

Ключевые слова: Человеческая психика; Внутренний конфликт; Вина; Искупление; Моральный выбор; Психология персонажей

Kirish

19-asr rus adabiyotining ulkan siymosi Fyodor Dostoyevskiy inson ruhining murakkab ishlashini tushunishga intilgan har bir kishi uchun zaruriy shaxs bo'lib qolmoqda. Uning romanlari shunchaki hikoyalar emas; ular majburiy hikoyalarga o'ralgan chuqur falsafiy risolalar, psixologik tekshiruvlar va ijtimoiy sharhlardir. Dostoyevskiyning abadiy merosining markazida uning inson holatining eng qorong'u burchaklari va eng yorqin cho'qqilarini o'rganuvchi, takrorlanuvchi mavzularni mohirona o'rganishi yotadi. Ushbu mavzular o'zining aniq tarixiy va madaniy kontekstidan o'tib, axloq, ma'naviyat va ijtimoiy tuzilmalarga abadiy tushunchalar berish uchun universal haqiqatlar bilan uyg'unlashadi. Dostoyevskiyning eng o'ziga xos xususiyati, ehtimol, uning inson ongini ajratishning misli ko'rilmagan qobiliyatidir. U o'z qahramonlarining psixologik chuqurliklariga sho'ng'iydi va ularning ichki iztiroblari, ziddiyatlari va axloqiy noaniqliklarini ochib beradi. Psixikaga bu chuqur sho'ng'in yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi doimiy kurashni o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qiladi, bu asosiy keskinlik deyarli barcha asosiy asarlariga singdirilgan.

Ichki jang maydonlari: Aybdorlik, qutqarilish va axloqiy tanlov

Dostoyevskiy romanlaridagi qahramonlar ko'pincha chuqur axloqiy dilemmalarga tushib qolishadi, aybdorlik va qutqarilish imkoniyati bilan kurashadilar. Bu ichki ziddiyat mavhum emas; u qahramonlarning fikrlari, harakatlari va o'z vaziyatlariga bo'lgan munosabati orqali yaqqol tasvirlangan. Masalan, "Jinoyat va jazo" romanida Raskolnikovning qotillikdan keyin boshdan kechirgan psixologik azobi ushbu mavzuni yaqqol tasvirlaydi. Uning kurashi shunchaki qo'lga tushmaslik haqida emas, balki o'z harakatlarining axloqiy oqibatlari va azob orqali ruhiy o'zgarish imkoniyati bilan yuzma-yuz kelish haqida. Dostoyevskiy azobning qutqaruvchi kuchiga ishongan, uni jazo emas, balki ruhni tozalaydigan tigel deb bilgan. Ushbu tushuncha uning jismoniy va ruhiy qiyinchiliklarga duch keladigan, ko'pincha chuqur shaxsiy o'zgarishlarga olib keladigan qahramonlar tasviri bilan chambarchas bog'liqdir. Chuqur gunohdan potentsial tavbaga qadar bo'lgan sayohat takrorlanuvchi motif bo'lib, haqiqiy yaxshilik inson o'zining ichki iblislariga qarshi turish va o'z tanlovlarining oqibatlarini qabul qilish orqali paydo bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Xudoga ishonch va ateizmning muammolari o'rtasidagi ziddiyat uning ko'plab romanlarida asosiy keskinlik hisoblanadi. Ushbu o'rganish ekzistensialistik xavotirlarni kutib oladi, buni "Karamazov birodarlar" asarida, ayniqsa Ivan Karamazovning "Buyuk inkvizitor" bobida yaqqol ko'rish mumkin. Ushbu segment shunchaki ilohiy adolatga shubha

qilmaydi; u ilohiy doiraning yo'qligida inson axloqining poydevorini tekshiradi. Dostoyevskiy ko'pincha ateizmni shunchaki falsafiy pozitsiya sifatida emas, balki o'z-o'zini yo'q qilishga va ijtimoiy betartiblikka olib kelishi mumkin bo'lgan yo'l sifatida taqdim etadi va ma'naviy langarlarni rad etish shaxslar va jamiyat uchun halokatli oqibatlarga olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi.

Tanlovning og'irligi: Erkinlik va uning oqibatlari

Dostoyevskiy inson erkinligini chuqur o'rganadi, ko'pincha uni yaxshilik va yomonlik qobiliyatidan ajratib bo'lmaydigan narsa sifatida tasvirlaydi. Uning qamoqqa tashlanishi va majburiy harbiy xizmat bilan bog'liq shaxsiy tajribalari, shubhasiz, uning ozodlikka bo'lgan nuqtai nazarini shakllantirdi. "Yer ostidan maktublar" asarida bosh qahramonning oqilona isyonkorligi shaxsiy avtonomiya va ijtimoiy me'yorlar o'rtasidagi keskinlikni ta'kidlaydi va erkinlikni ruhiy mustaqillikka ham, chuqur ekzistensial xavotirga ham olib kelishi mumkin bo'lgan ikki tomonlama qilich sifatida ochib beradi. U erkinlik g'oyasini shunchaki litsenziya sifatida tanqid qiladi, aksincha uni axloqiy mas'uliyatni talab qiladigan yuk sifatida shakllantiradi. Shaxsiy psixikadan tashqari, Dostoyevskiyning asarlari 19-asr Rossiyasining ijtimoiy va siyosiy manzaralariga tanqidiy nigoh tashlaydi. U boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovutlarni, ijtimoiy begonalashuvning ta'sirini, radikal mafkuralar va utopik fikrlashlar keltirib chiqaradigan xavflarni o'rganadi.

Dostoyevskiyning hikoya qilish mahorati: Polifoniya va fantastik realism

Dostoyevskiyning asarini shunchalik kuchli qiladigan narsa nafaqat nima deyishi, balki qanday deyishidir. Uning yozish uslubi o'zining zo'riqishi, psixologik realizmi va dialogga dramatik e'tibori bilan ajralib turadi. Ushbu yondashuv unga qahramonlarining murakkab fikrlari va his-tuyg'ulariga chuqur kirib borish, raqobatdosh istaklar va falsafalarga ovoz berish imkonini beradi. Adabiyotshunos Mixail Baxtinning mashhur tahliliga ko'ra, Dostoyevskiy hikoya qilish usulining asosiy jihatlaridan biri "polifoniya"dir. Bu uning qahramonlari ko'plab, mustaqil ovozlar bilan gaplashishini anglatadi, ularning har biri o'ziga xos dunyoqarashni ifodalaydi. Ushbu dialogik yondashuv romanlarga g'oyalarni bahsli maydonda sinovdan o'tkazishga imkon beradi, ko'pincha yagona, nazorat qiluvchi hikoyachi aniq nuqtai nazarni o'rnatmaydi. Shunday qilib, o'quvchi matnda taqdim etilgan intellektual va axloqiy bahslar bilan bevosita shug'ullanishga taklif qilinadi.

Chuqur sho'ng'ish: Buyuk inkvizitor

Dostoyevskiyning ko'plab chuqur lahzalari orasida "Karamazov birodarlar" asaridagi "Buyuk inkvizitor" bobi falsafiy va teologik durdona sifatida ajralib turadi. Ivan Karamazov tomonidan she'r sifatida aytilgan ushbu qism Iso (Yerga qaytgan) va Ispaniya inkvizitsiyasining 90 yoshli rahbari Buyuk Inkvizitor o'rtasidagi suhbatni taqdim etadi. Inkvizitor Isoni insoniyatga erkinlik bergani uchun qoralaydi va odamlar bunday ozodlik yukini ko'tarish uchun juda zaif va isyonkor ekanligini ta'kidlaydi.

Uning fikricha, Cherkov mo'jizalar, sir va hokimiyat orqali odamlarni o'z erkinliklari evaziga xavfsizlik va baxt bilan ta'minlab, Isoning "xatosini" tuzatdi. Ushbu epizod Dostoyevskiyning e'tiqod, erkinlik va yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurashning asosiy mavzulariga chuqur aloqador. U haqiqiy sevgi va e'tiqod erkin iroda bo'lmasa ham mavjud bo'lishi mumkinmi degan savolni beradi va insoniyatni o'zining idrok etilgan yaxshiligi uchun nazorat qilishga intiladigan tizimlarning xavflarini o'rganadi. Inkvizitorning argumenti totalitarizm va jamoaviy tartibni shaxsiy ozodlikdan ustun qo'yadigan mafkuralarning kuchli tanqidini ifodalaydi, bu haqda Dostoyevskiy tez-tez ogohlantirgan. Bu inson avtonomiyasi va yuklangan, taskin beruvchi aniqlikning jozibasi o'rtasidagi keskinlikning yorqin dramatizatsiyasidir. Ushbu bobning o'zi ko'pincha mustaqil falsafiy matn sifatida o'rganiladi, bu Dostoyevskiyning murakkab g'oyalarni majburiy hikoya shakllariga aylantirishning misli ko'rilmagan qobiliyatini namoyish etadi.

Xulosa

Fyodor Dostoyevskiyning adabiy landshafti chuqur psixologik anglash, o'tkir axloqiy so'rov va keskin ijtimoiy sharhlar bilan to'qilgan chuqur va murakkab gobelendir. Uning abadiy mavzulari — yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi doimiy kurash, e'tiqod va shubhaning murakkabligi, erkinlikning ulkan yuki, azobning qutqaruvchi kuchi va mafkuraviy ekstremizmga qarshi ogohlantirishlar — avlodlar davomida o'quvchilarga murakkablik bilan murojaat qilishda va ularni yoritishda davom etmoqda. Inson psixikasining chuqurliklarini va jamiyatning to'fonli oqimlarini qat'iy o'rganish orqali Dostoyevskiy o'z zamonini ortda qoldirib, axloqiy noaniqlik va ekzistensial savollarga to'la dunyoda inson bo'lish nimani anglatishini abadiy aks ettiradi. Uning asarlari inson tajribasining murakkab labirintidan o'tish uchun muhim qo'llanma bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bakhtin, M. M. (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics* (C. Emerson, Trans.). University of Minnesota Press.
2. Frank, J. (1976). *Dostoevsky: The Miraculous Years, 1865–1871*. Princeton University Press.
3. Scanlan, J. P. (2002). *Dostoevsky the Thinker*. Cornell University Press.
4. Jones, M. (2005). *Dostoevsky and the Dynamics of Religious Experience*. Anthem Press.
5. Leatherbarrow, W. J. (1999). *The Cambridge Companion to Dostoevskii*. Cambridge University Press.
6. Miller, R. (1967). *Dostoevsky: The Man and His Times*. The World Publishing Company.
7. Terras, V. (1998). *A Karamazov Companion: Commentary on the Genesis, Language, and Structure of Dostoevsky's Novel*. University of Wisconsin Press.

8. Pevear, R., & Volokhonsky, L. (Trans.). (1993). *The Brothers Karamazov*. Farrar, Straus and Giroux.
9. Katz, M. (2004). *Dostoevsky and the Problem of God*. Northwestern University Press.
10. Mochulsky, K. (1967). *Dostoevsky: His Life and Work* (M. Minihan, Trans.). Princeton University Press.
11. Aliqulova, D. (2022) *Badiiy-psixologizm maishiy muammolarni badiiy talqin etish vositasi sifatida*. O'zbekiston til va madaniyat. Tarjimashunoslik va qiyosiy adabiyotshunoslik. Vol. 3 (1)
12. Aliqulova, D. (2024) *Maishiy romanlarda obraz psixologiyasi*. Til va Adabiyot ta'limi jurnali.